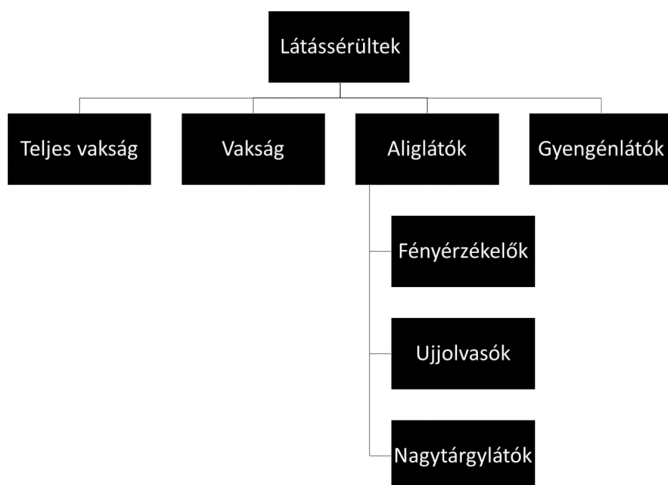

Bálint István Ábrahám

Mozgáskorlátozottak és érzékszervi fogyaté- kossággal élők könyvtárhasználata¹

A könyvtár mint demokratikus intézmény igyekszik felhasználóinak igényeit a lehető legteljesebb mértékben kielégíteni; bizonyos esetekben viszont az olvasók kiszolgálása problémás lehet, például, ha egy mozgáskorlátozott, vagy érzékszervi fogyatékossgal élő személy látogatja meg a könyvtárat. Az ilyen speciális helyzetekre is fel kell legyen készülve a könyvtár, legyen az egy országos gyűjtőkörű, városi vagy kistéleplési fiókkönyvtár. Kutatásomban feltérképezem a hazai könyvtárakban használatos eszközöket, jó gyakorlatokat és implementálható külföldi példákat a mozgáskorlátozott és érzékszervi fogyatékossgal élő olvasók kiszolgálását illetően. Rávilágítok továbbá az elérhető segédszoftverekre, melyek elengedhetetlenek a könyvtárban való tájékozódás, könyvtárhasználat és a személyzettel folytatott kommunikáció során. Áttekintésem fő célja, hogy felhívjam a könyvtári dolgozók figyelmét az érzékszervi fogyatékossgal élők könyvtárhasználatának fontosságára, és ösztönözzem őket a témában való elmélyedésre. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtári Intézet együttműködése révén létrejött májusi K2 konferencián kezdő kutatási anyagommal vettem részt, melyet az áprilisban szervezett Kari Tudományos Diákköri Konferencián már bemutattam.

Magyarországon, törvényi szinten csak a könyvtárak akadálymentesítése került rögzítésre, ezen felül más kötelezettséget nem határoz meg az állam. Ennek ellenére az intézményeknek mégis fokozott figyelmet kell fordítaniuk a speciális igények kielégítésére, hiszen működésük célja az olvasói igények és kérések lehető legpontosabb és leggyorsabb kiszolgálása. Ezen felül a könyvtári hálózat fejlettségét is mutatja, hogy a központi és fiókkönyvtárak mennyire vannak felkészülve egy mozgáskorlátozott vagy érzékszervi fogyatékossgal élő olvasó fogadására, esetleg milyen kihasználtság mellett működik az adott hálózat.

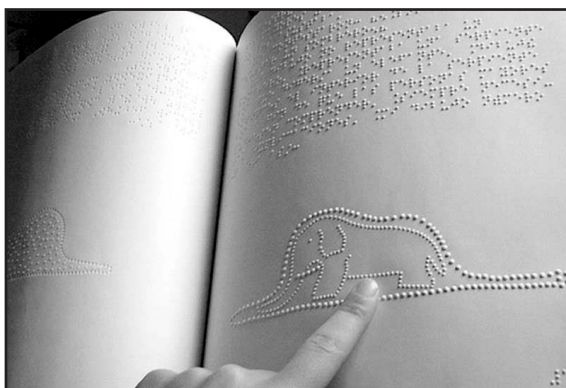

A látássérülés szintjei (saját ábra)

Látássérültek

Előadásomban először az érzékszervi fogyatékossgal élők köréből a látássérülteket emeltem ki és ismertettem a különböző súlyossági fokokat a legsúlyosabbtól a kevésbé súlyos felé. Elsőként a teljes vakságot említettem, mert úgy gondolom a köznyelvben nem ismert kifejezéssel állunk szemben, hiszen sokan nem tesznek különbséget a teljes vakság és a vakság közt. A két szint közti különbség mégsem elhanyagolható, hiszen a teljesen vak személy egyáltalán nem, míg a vak személy képes fényt érzékelni, sőt, legfeljebb 10% látásmaradvánnyal rendelkezik. Ezt követően említést tettem az aliglátók csoportjáról is, melynek további alosztásai vannak: fényérzékelő az a személy, aki a fényt érzékelni képes, annak irányát meg tudja határozni, látása alapján azonban még közvetlen környezetében sem képes tájékozódni. Ezután következtek az ujjolvasók, akiknél még megvan a megkülönböztető képesség, vagyis 4 méter távolságon belül képesek az előttük álló személy ujjait megkülönböztetni, majd a nagy tárgylátók, akik a mozgó háttérrel, jól kiemelkedő, nagyobb tárgyakat is képesek észlelni. Végül, de nem utolsósorban a gyengénlátókról ejtettem pár szót: ők azok a látássérültek, akiknek a jobban látó szemükön, valamilyen optikai eszközzel (például: szemüveg vagy kontaktlencse) javított látásélességük 67 és 90% közötti értéket mutat.²

Röviden vázoltam a látássérült olvasók kiszolgálását lehetővé tevő módszereket, majd egy pár eszközről és szoftverről is ejtettem szót. Úgy gondolom, eleinte megoldásnak tűnt a problémára a könyvtárak állománygyarapítási politikájának korrigálása és alternatív formátumú anyagok beszerzése (mint például az öregbetűs könyvek, vagy Braille-könyvek beszerzése), ám hamar kiderült, hogy ez pénzügyi szempontból nem kifizetődő, hiszen egy általános gyűjtőkörű könyvtár könyvek és folyóiratok beszerzésénél se tud mindig minden szükséges dokumentumot beszerezni. Erre hivatottak megoldással szolgálni a különböző segédeszközök, melyek a meglévő állományt képesek a látássérültek számára is feldolgozhatóvá tenni. Ilyen eszköz például az olvasótévé⁴, amely lényegében egy asztali nagyító, mellyel a behelyezett dokumentum (amely nemcsak könyv, hanem folyóirat, bélyeg, fotó, vagy akár érem is lehet) a kívánt méretre nagyítható. Egy, az említett

Braille-írás³

eszköznél is költséghatékonyabb és sokoldalúbb megoldás lehet, a különböző dokumentumok digitális formátumban való beszerzése vagy digitalizálása, a digitális dokumentumoknak ugyanis megvan az az előnye, hogy a tartalom többféleképpen megjeleníthető: Braille-kijelzőn⁵, monitoron vagy akár audió formátumban is (képernyőolvasó szoftver segítségével). Ha a könyvtári állományban jelen van egy dokumentum, és azt szeretnénk szkennelve átadni az olvasónak, több probléma is felmerülhet: a köztudat szerint a digitalizálási folyamat egyszerű és olcsó, azonban már csak egy-egy dokumentum elektronikus elérhetővé tétele is komolyabb anyagi vonzattal járhat, nem beszélve a folyamat kivitelezéséhez szükséges ismeretek meglétéről, szoftveres és hardveres felszereltségről, vagy a digitalizált anyag tárolásának megoldásáról. Ezen kívül jogi problémák is felléphetnek, ha például az anyag másolásvédett; ilyenkor csak külön eljárásban adhatók ki az olvasónak a kért fájlok. Ekkor lépnek be olyan köztes programok, melyek másolásvédelemmel látják el a feltöltött dokumentumot, és korlátozzák a végfelhasználók számára a sokszorosítást. A különböző eszközök terjedésének azonban napjainkban kezdenek gátat szabni a meglévő informatikai megoldások, hiszen könnyebb egy speciális segédeszközt helyettesíteni egy meglévő számítógépre írt szoftverrel (amennyiben ez lehetséges).

Braille-kijelző⁶

Egy, a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Braille-bizottsága részére készült kutatás szerint⁷ a fiatalabb generáció (a kutatásban szereplők 1992-2000 közt születettek) életkorukkal egyenesen arányosan egyre kevésbé használnak Braille-kijelzőt, majd egy későbbi ponton a kitöltők ki is fejtették, hogy ennek oka a kijelzőolvasó szoftverek terjedése. Ezek a speciális szoftverek olcsóbbak és könnyebben használhatók, mint a Braille-kijelző. Utóbbi működési elvének megfelelően rövidít egyes kifejezéseket, melyeket meg kell tanulni a hatékony használat érdekében, továbbá nehézkes lehet a sorok közti váltás is. A Windows operációs rendszerek alatt elérhető JAWS kijelzőolvasó szoftver⁸ működése egyszerű, és a számítógépen megjeleníthető weboldalak jelentős hányada is beolvasható vele, így az elérhető információk halmaza is bővül. Ugyanez a jelenség lesz megfigyelhető a közeljövőben a Braille-táblákkal, melyek folyosókon, liftekben kerülnek elhelyezésre: az okostelefonok terjedésével olyan alkalmazások is felbukkantak, melyek lehetőséget kínálnak, hogy szöveget olvassunk fel a telefon kamerája segítségével.

Mozgáskorlátozottak

A látássérült olvasókat követően ejtettem pár szót a mozgáskorlátozottakról is. Ebben a szakaszban főleg a fizikai akadályok megszüntetését emeltem ki, amelyek könnyen megoldhatók, például az emeletek közti lépcsők mellett felvonó működtetésével. Sokszor előfordulhat, hogy a legegyszerűbben orvosolható problémákról feledkezünk meg, ilyen lehet a szabadpolcok magasságának beállítása, az olvasószolgálati és szaktájékoztató pult magassága, és az olvasótérben levő asztalok magassága, melyek kritikusak lehetnek a hatékony könyvtárhasználat szempontjából, hiszen fontos, hogy az egész létesítmény kényelmesen használható legyen kerekesszékekkel, akár segítség nélkül is. Az előadás utáni diskusszió során pozitív bírálatot kaptam ezzel a szakasszal kapcsolatban: valóban olyan kritikus pontokat említettem meg, melyek gyakran elkerülik a könyvtár tervező mérnökök figyelmét, vagy meglévő intézmény esetében a könyvtárosok csak később szembesülnek a hely fizikai hiányosságaival.

Mozgáskorlátozottak a könyvtárban⁹

Kommunikáció a könyvtárban

Végül, de nem utolsósorban felhívtam a figyelmet a könyvtáron belüli kommunikáció fontosságára, ahol a néma felhasználókat emeltem ki, hiszen talán nekik a legnehezebb

a könyvtárosokkal való kommunikáció. Itt említettem meg egy magyar fiatal, Zsombori Balázs találmányát, aki a Verbalio¹⁰ nevezetű programcsaláddal igyekezett íráskészséggel rendelkezőknek és nem rendelkezőknek segíteni. A programcsalád legsokoldalúbb tagja, a Verbalio Írásos beszédükben akadályozott felhasználóknak készült. Az alkalmazás felületén gyors elérésben rögzíthetők sablon mondatok, továbbá egy-egy mondat vagy szó begépelése után a program egy beépített beszéd szintetizátor segítségével kimondja az adott kifejezés(ek)e)t, mondato(ka)t. Mindemellett a könyvtárosoknak is felkészülnük kell lenniük egy ilyen szituációra: tapasztalataim szerint sokszor, ha például egy nagyothalló olvasó látogatja meg a könyvtárat, az olvasószolgálati pultban dolgozó kolléga automatikusan hangosabban kezd beszélni, pedig ez nem lenne szükséges, csak a mimikára és szemkontaktusra kellene figyelnie. Ezekre az esetekre viszont fel lehet készíteni a dolgozókat, vagy ha megoldható, legalább egy olyan személyt kell alkalmazni, aki ismeri a jelnyelvet, így elkerülhetők a kellemetlen helyzetek.

Végezetül felvázoltam a kutatás jövőképét is: folytatásaként egyrészt szeretnék mélyebbre hatóan foglalkozni ezeknek az eszközöknek a sorsával, az alkalmazott gyakorlatok alakulásával, esetleg új rendszerek megjelenésével. Mindezek mellett szeretnék minél több könyvtárossal kapcsolatba kerülni, hogy felmérhessem a hozzáállásukat és tudásukat a mozgáskorlátozottak és érzékszervi fogyatékossgal élők könyvtárhasználatát illetően, így lehetőségem nyílhat egyes intézmények gyakorlatának, eszközállományának, rendelkezésre álló dokumentumainak összehasonlítására is. Amennyiben lehetőségem nyílik rá, fel szeretném venni a kapcsolatot a PTE Támogatószolgálatával, hogy felhasználói oldalról is kaphassak visszajelzéseket, esetleg, hogy a hallgatók további ötleteket tudjanak adni az egyetemi könyvtárunk felhasználóbarátabbá tételéhez.

Jegyzetek

1. Az előadás a Könyvtári Intézet 2018. május 25-én, a *Korszerű könyvtár, korszerű szolgáltatások – K2 továbbképzési sorozat* keretében rendezett *Egyetemi technológiai kutatások* témájú szakmai napon hangzott el.
 2. <http://www.kilatas.hu/fogalomtar/>
 3. *Forrás: http://puremag.hu/wp-content/uploads/2014/06/Little_Prince_braille.jpg*
 4. <http://www.infoalap.hu/topaz/>
 5. <http://www.infoalap.hu/pacmate/>
 6. *Forrás: <http://pecsivakok.hu/infor/ima2.jpg>*
 7. Bieber Mária: Beszámoló a „Kérdőív a Braille-írás-olvasás és a képernyőolvasóval ellátott számítógép használatának felmérésére látássérült, szegregáltan tanuló, felső tagozatos diákok körében” című kutatásról (2012)
 8. <http://www.infoalap.hu/jaws/>
 9. *Forrás: <http://static.origos.hu/s/img/i/1603/20160318mozgaskorlatozott-keerekesszek-toloszek-egyetem-konyvtar.jpg?w=644&h=430>*
 10. <http://verbalio.com/>
-
-